

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Gelijke kansen voor mensen met een licht verstandelijke beperking in Amsterdam.

Moonen, X.M.H.

DOI

[10.5117/9789463728829](https://doi.org/10.5117/9789463728829)

Publication date

2019

Document Version

Final published version

Published in

Gelijke kansen in de stad

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Moonen, X. M. H. (2019). Gelijke kansen voor mensen met een licht verstandelijke beperking in Amsterdam. In H. van de Werfhorst, & E. van Hest (Eds.), *Gelijke kansen in de stad* (pp. 192-206). Amsterdam University Press. <https://doi.org/10.5117/9789463728829>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Gelijke kansen in de stad

*Onder redactie van
Herman van de Werfhorst en Erna van Hest*

Amsterdam University Press

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Amsterdam Centre for Inequality Studies (AMCIS).

Foto's auteurs:

Gabriël van Beusekom: door Kasia Karpinska

Henny Bos en Xavier Moonen: Universiteit van Amsterdam

Henrike Galenkamp: door Foto-Groep Hilversum

Matthijs Kalmijn: door Gerard van Hees

Maartje Raijmakers: door Jeroen Oerlemans

Alle overige auteurs: Monique Kooijmans Fotografie

Afbeelding omslag: streetartfrankey

Ontwerp omslag: Coördesign, Leiden

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6372 882 9

e-ISBN 978 90 4855 089 0

DOI 10.5117/9789463728829

NUR 740

Creative Commons License CC BY NC ND (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>)

© All authors / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2019

Some rights reserved. Without limiting the rights under copyright reserved above, any part of this book may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise).

13. Gelijke kansen voor mensen met een licht verstandelijke beperking in Amsterdam

Xavier M.H. Moonen

Xavier M.H. Moonen is bijzonder hoogleraar Kennisontwikkeling over jeugdigen en jongvolwassenen met licht verstandelijke beperkingen en gedragsproblemen aan de Universiteit van Amsterdam, bijzonder lector Inclusie van mensen met een verstandelijke beperking aan de Zuyd Hogeschool te Heerlen en adviseur in het expertisecentrum van Koraal te Oosterwijk.

De campagne #Ik ben 6 van 6

De gemeente Amsterdam lanceerde enige tijd geleden de campagne #Ik ben 6 van 6, die gericht is op het kweken van meer begrip voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Daartoe zijn begin 2018 twee films online geplaatst.¹ De hoofdrolspelers in deze films vertellen hoe het is om met een licht verstandelijke beperking te leven. Ze vertellen dat er te weinig rekening met hen wordt gehouden. Het contact met anderen maakt hen nerveus, zeggen ze. Ze hebben dan last van stress, gaan stotteren, krijgen rode vlekken, worden agressief of klappen dicht. Ze zeggen dat ze meer tijd nodig hebben om dingen te begrijpen. Lezen en schrijven is een probleem, vertellen ze. Ze vertellen over de moeite die ze hebben met moeilijke woorden, met het lezen en begrijpen van de vele lange officiële brieven die ze krijgen, met het pinnen van geld, met het doen van de dagelijkse boodschappen en ga zo maar door. In de films roepen zij 'de anderen' op om meer begrip te tonen en hen serieus te nemen. Ze dragen zelf ook oplossingen aan: minder moeilijke woorden gebruiken, een helpende hand toesteken maar niet overnemen, geduld hebben en hen helpen om op een gelijkwaardige manier in de maatschappij te kunnen meedoen.

De campagne oogt sympathiek maar roept ook vragen op. Wat is eigenlijk een licht verstandelijke beperking, waarom wordt over 6 van 6 gesproken, en waarom is deze campagne eigenlijk nodig?

Over wie spreken wij als we spreken over een licht verstandelijke beperking?

Lang werd gedacht dat een licht verstandelijke beperking aangeboren was, of op grond van ongelukkige omstandigheden tijdens de zwangerschap of geboorte verkregen werd. Dat geldt maar voor een deel van de mensen die wij mensen met een licht verstandelijke beperking noemen. Op grond van recent onderzoek² weten we dat mensen ook om drie andere redenen een licht verstandelijke beperking kunnen hebben of op dat niveau kunnen functioneren. Ten eerste op grond van slecht, niet op de persoon in zijn of haar sociale context afgestemd onderwijs, met negatieve gevolgen voor kennisontwikkeling, motivatie en doorzettingsvermogen. Ten tweede kan (het functioneren op het niveau van) een licht verstandelijke beperking tijdelijk of blijvend optreden onder invloed van toxische stress op grond van een opstapeling van negatieve ervaringen zoals verwaarlozing, misbruik, echtscheiding van de ouders en ernstige problemen in het gezin. Ten derde kan ernstige psychische schade debet zijn. Ook in hoofdstuk 6 in dit boek over High Dosage Tutoring wordt aan de onderwijsongelijkheid en de gevaren van deze toxische stress gerefereerd.

Onderzoek laat zien dat het begrip 'licht verstandelijke beperking' veel dynamischer is dan eertijds gedacht. Sommige mensen houden hun hele leven een licht verstandelijke beperking. Anderen ontwikkelen zich zodanig dat zij zich kunnen ontworstelen aan deze classificatie, terwijl er ook mensen zijn die door het leven dat zij leiden en de dingen die zij meemaken tijdelijk of definitief gaan functioneren op het niveau van een licht verstandelijke beperking.³ Deze recente inzichten maken ook dat de *hele* samenleving alert moet zijn op het vóórkomen van een licht verstandelijke beperking. Werd vroeger vroeg-signalering en verwijzing naar en ondersteuning door een gespecialiseerde zorgorganisatie voldoende geacht, nu moeten alle instanties en organisaties alert zijn op een ontmoeting met een persoon met een licht verstandelijke beperking. Recent onderzoek⁴ laat bijvoorbeeld zien dat meer dan 40 procent van de cliënten in de psychiatrie op grond van onderzoek geclassificeerd kan worden als een persoon met of functionerend op het niveau van een licht verstandelijke beperking. De consequenties hiervan zijn nog onvoldoende herkend in de psychiatrie

en vragen om vergaande aanpassingen van interventies en communicatie aldaar.

Waarom 6 van 6 onjuist is als het over mensen met een licht verstandelijke beperking gaat

In de films van #Ik ben 6 van 6 wordt verteld dat van alle Amsterdammers ongeveer 16 procent een licht verstandelijke beperking heeft dus 1 van 6 zijn, maar dat alle mensen 'erbij horen', dus 6 van 6 zijn. Die 16 procent is gebaseerd op de theoretische eigenschappen van een intelligentietest van goede kwaliteit. Als we bij een hele populatie een intelligentietest afnemen, dan is de verwachting dat 16 procent van deze populatie dusdanig presteert dat hun IQ-score gelijk aan of lager is dan 85, wat in Nederland vaak als de bovengrens voor een licht verstandelijke beperking gehanteerd wordt. De veronderstelling dat we met een IQ-test exact de ware intelligentie van iemand kunnen aantonen is onjuist. Los van allerlei situationele omstandigheden die van invloed kunnen zijn op de prestatie van een persoon, kunnen we over intelligentie in de regel alleen spreken over een interval met een bepaalde betrouwbaarheid. Bijvoorbeeld: met een zekerheid van 95 procent ligt de ware IQ-score van deze persoon tussen 79 en 91. Ten onrechte wordt er dan te veel waarde toegekend aan de gemiddelde score van 85, terwijl de ware IQ-score immers ook 91 of 79 kan zijn. In allerlei systemen, zoals de indicatiestelling voor de Wet langdurige zorg, en de verwijzing naar het speciaal onderwijs, wordt ten onrechte de gemiddelde uitslag bij 95 procent betrouwbaarheid beschouwd als representatie van het ware IQ.

Het criterium voor een (licht) verstandelijke beperking bij onder andere een totale IQ-score van 85 of lager wordt in Nederland al meer dan honderd jaar gehanteerd. Internationaal wordt sinds 45 jaar als IQ-criterium voor het spreken over een verstandelijke beperking meestal een totale IQ-score van 70 of lager gehanteerd.⁵ Daarmee wordt het theoretische percentage mensen dat tot de groep mensen met een (licht) verstandelijke beperking behoort verlaagd tot 2,2 procent! Deze internationale keuze heeft twee redenen. Ten eerste, niet iedereen die een IQ-score heeft tussen 85 en 71, heeft dusdanige beperkingen in het dagelijkse leven dat er van een verstandelijke beperking gesproken moet worden. Maar ten tweede is de keuze voor een lager IQ-criterium ook een politieke keuze: het betreft immers een veel kleinere groep mensen voor wie een staat extra zorgzaam moet zijn. Internationaal wordt echter ook erkend dat mensen met een IQ-score tussen 71 en 85 (die ook wel zwakbegaafd worden genoemd) baat kunnen

hebben bij herkenning, en de erkenning dat velen van hen (intensieve) ondersteuning nodig hebben.⁶

Met het classificeren van mensen als mensen met een licht verstandelijke beperking wordt de indruk gewekt dat het hier een goed af te bakenen en te onderscheiden groep mensen betreft, en dat die groep op grond van het IQ-criterium extra zorg en ondersteuning nodig heeft. Dat er als het ware een kwalitatief verschil is tussen mensen met een IQ-score van 85 en mensen met een score van 86 of hoger. Dit is niet het geval. Mensen presenteren als groep weliswaar gemiddeld minder goed op een intelligentietest, maar dat betekent niet dat het gedrag van een individu met een relatief lage score per definitie kwalitatief anders is, zeker als de IQ-score relatief dicht bij het afkappunt ligt.⁷ Daarbij wordt er tegenwoordig minder gewicht toegekend aan de IQ-score als bepalend voor de verstandelijke beperking. In de meest recente editie van het handboek voor de classificatie van psychische stoornissen, de DSM-5,⁸ worden drie kenmerken van een persoon genoemd die gezamenlijk aanwezig moeten zijn om te kunnen spreken van een licht verstandelijke beperking: verminderde intelligentie, problemen met de zogenaamde adaptieve vaardigheden en ten derde de hiermee samenhangende problemen die al vroeg in het leven van de persoon zichtbaar worden.

Het criterium 'problemen met het adaptief functioneren' neemt tegenwoordig, en dat lezen we ook terug in de DSM-5, in de classificatie van de ernst van de verstandelijke beperkingen een steeds centralere rol in. De verstandelijke beperkingen verwijzen naar gebrekkige algemene mentale vermogens die invloed uitoefenen op het adaptief functioneren binnen drie domeinen: het conceptuele, het sociale en het praktische domein. De drie domeinen samen bepalen hoe goed een individu omgaat met dagelijkse taken. Het conceptuele domein betreft vaardigheden op het gebied van geheugen, taal, lezen, schrijven, rekenkundig redeneren, het verwerven van praktische kennis, probleemoplossend vermogen en het beoordelen van nieuwe situaties. Het sociale domein omvat het besef van gedachten, gevoelens en ervaringen van anderen, interpersoonlijke communicatieve vaardigheden, sociaal oordeelsvermogen en het vermogen om vriendschappen te sluiten en te onderhouden. Het praktische domein omvat het leervermogen en zelfmanagement, zoals zelfverzorging, de verantwoordelijkheden van een baan, geldbeheer, vrijetijdsbesteding, het reguleren van gedrag en het plannen van taken op school en/of werk.

Helaas zijn er nog weinig betrouwbare en gevalideerde instrumenten, geënt op de vereisten van een moderne samenleving, die de adaptieve vermogens van mensen met en zonder een (veronderstelde) verstandelijke beperking kunnen vaststellen. Er wordt verondersteld dat er wel een relatie

is tussen de hoogte van de intelligentiescore en de kwaliteit van de adaptieve vaardigheden, maar dat het toch twee aparte constructen zijn. Er zijn mensen met een relatief lage intelligentiescore die adaptief heel vaardig zijn, maar er zijn ook mensen met een relatief hoge intelligentiescore en problemen met de adaptieve vaardigheden. De landelijke en de gemeentelijke overheid onderschatten nogal eens de zelfredzaamheid van veel van hun burgers.^{9,10} In de tweede film uit de campagne #Ik ben 6 van 6 vertellen de hoofdrolspelers over hun adaptieve problemen. Het tempo van de samenleving is vaak te hoog voor hen en ze raken daardoor de draad kwijt.

Classificaties moeten prudent gehanteerd worden

Wat betekent nu het hanteren van de drie genoemde criteria voor het classificeren van een persoon als iemand met een licht verstandelijke beperking? Wie wij wel of niet als afwijkend van de norm beschouwen, kan niet op grond van arbitrair gekozen cijfers en criteria bepaald worden, maar is vooral de resultante van een maatschappelijk-ethische discussie en van ervaringen van de persoon zelf. Mensen indelen in groepen op grond van een IQ-cijfer en/of een uitslag op een test voor adaptief functioneren kent zowel positieve als negatieve aspecten. Enerzijds kunnen hierdoor mensen die (potentieel) problemen met hun leven ervaren tijdig herkend worden, en kan passende ondersteuning geboden worden. Maar anderzijds kan dit ook leiden tot onnodige etikettering en hulpverleningsinzet. Dit vraagt om een voorzichtige en op het individu toegesneden omgang met deze criteria door bekwaame professionals. Helaas is zoals reeds vermeld de huidige praktijk anders.

De hoofdrolspelers in de campagnefilms hebben moeite met de woorden 'licht verstandelijke beperking'. Ze zeggen ook: 'Je ziet het niet aan ons.' De woorden zijn niet alleen lastig uit te spreken, maar vele betrokkenen (h) erkennen het ook niet. Het is immers een construct, met allerlei voetangels en arbitraire keuzes. Of er bij de hoofdrolspelers wel of niet sprake is van een licht verstandelijke beperking kan op grond van hun presentatie in de film niet geconstateerd worden. Wat we wel weten, is dat de aan- of afwezigheid van een licht verstandelijke beperking in de praktijk regelmatig onvoldoende onderbouwd wordt. Vaak wordt er alleen naar het IQ gekeken zonder dat er naar de adaptieve vaardigheden gekeken wordt, en er wordt geen rekening gehouden met de omstandigheden. De meeste mensen worden getest als het niet goed met hen gaat. Het is nog maar de vraag of dan de resultaten van testonderzoek een goede weergave zijn van hun ware capaciteiten.

Moeten we dan wel blijven spreken over mensen met een licht verstandelijke beperking? Een argument pro is dat de term licht verstandelijke beperking steeds meer ingeburgerd raakt in de jeugdzorg, bij de gemeenten en in de GGZ. Dit kan bijdragen aan herkenning en erkenning van de noodzaak van goede zorg voor hen.

Maar zouden we de classificatie licht verstandelijke beperking niet veel vaker alleen maar als een professionele werkhypothese moeten hanteren, waarbij de professional zich rekenschap geeft van de sterke en zwakke kanten van de persoon in kwestie? Dan hoeft die classificatie ook niet per se gedeeld te worden met, of geaccepteerd te worden door de persoon in kwestie, die de verstandelijke beperkingen niet herkent, zich niet thuis voelt in de wereld van mensen met een verstandelijke beperking zoals hij of zij die denkt te kennen, en zich dikwijls verzet tegen deze classificatie met het ogenschijnlijk levenslange karakter daarvan. Als hulpverleners alleen zouden praten over de problemen die de persoon tegenover hen bezighouden, zou er sneller afstemming en samenwerking zijn. Dit blijkt onder andere uit onderzoek bij ouders met een licht verstandelijke beperking met opvoedingsproblemen.¹¹ Steeds meer in zwang komt de term 'mensen die functioneren op het niveau van een licht verstandelijke beperking', om slechts het actuele functioneren van een persoon te benadrukken.

Een ander onderwerp dat op dit moment veel aandacht krijgt, is laaggeletterdheid. Veel mensen met een licht verstandelijke beperking zijn (zeer) laaggeletterd, maar hun leerbaarheid op dit punt mag niet overschat worden. Lees hierover ook hoofdstuk 5 in dit boek van Kuiken. Te hopen is dat we geleidelijk aan begrippen kunnen gaan gebruiken die meer recht doen aan de mogelijkheden en beperkingen, maar ook aan de gevoelens van de mensen die wij mensen met een licht verstandelijke beperking noemen.

Iedereen telt mee

Na 3 minuten wordt de boodschap in de eerste van de twee films schriftelijk in beeld gebracht: 'Maak het mensen met een licht verstandelijk beperking gemakkelijker, iedereen telt mee.' Het is onduidelijk tot wie de film zich precies richt. Aangezien in de film het logo van de gemeente Amsterdam getoond wordt, is het aannemelijk dat de gemeente Amsterdam naast haar medewerkers, iedereen oproept om dit te gaan doen. De ervaringen waarover de hoofdrolspelers in de film spreken, lijken erop te wijzen dat er nog veel werk aan de winkel is. Enerzijds geven ze aan dat hun beperkingen in de dagelijkse omgang door anderen vaak niet herkend worden. Anderzijds dat

er met hun beperkingen geen rekening gehouden wordt. Ze spreken over de grote moeite die het hen kost om mee te kunnen doen. Tussen wens en werkelijkheid gaapt nog een groot gat voor hen. Wil dit gat gedicht worden, dan moet de focus voor hen verlegd worden van 'wat ze hebben' naar 'wat ze nodig hebben'.¹² Dit wil zeggen een verschuiving van classificatie op grond van de nadruk op wat een persoon niet heeft of niet kan, naar een wat nodig is om een (desgewenst) zo zelfstandig mogelijk leven te kunnen leiden en te kunnen deelnemen aan gewenste activiteiten in de samenleving. Daarvoor zijn het herkennen van een licht verstandelijke beperking en het erkennen dat er wat moet veranderen noodzakelijk.

Het herkennen van een licht verstandelijke beperking

Ik betoogde reeds dat de woorden 'licht verstandelijke beperking' gebaseerd zijn op een construct waarover geen overeenstemming bestaat, noch theoretisch, noch internationaal, noch bij professionals en betrokkenen. Het classificeren van een licht verstandelijke beperking is voor een goed opgeleide professional al niet eenvoudig, laat staan voor een medeburger in de dagelijkse omgang. In een onderzoek^{13,14} dat wij deden onder hulpverleners in de Amsterdamse maatschappelijke opvang, bleek dat zij niet in staat waren om op grond van hun contact met de dak- en thuislozen die een beroep op hen deden, zonder hulpmiddelen vast te stellen of er bij een persoon sprake was van een licht verstandelijke beperking. Verder bleek dat een training over de kenmerkende gedragingen van mensen met een licht verstandelijke beperking onvoldoende handvatten bood voor een effectieve dagelijkse omgang. Onderzoek laat zien dat hulpverleners veel verschillende communicatie- en begeleidingstechnieken moeten beheersen, omdat de groep mensen die mensen met een licht verstandelijke beperking genoemd worden zo divers is. Dit vraagt om intensieve scholing en super- en intervisie.¹⁵ Uit internationaal onderzoek¹⁶ weten we dat als politiefunctarissen getraind zijn in het herkennen van een licht verstandelijke beperking, ze beter met hen omgaan en dat verhoren beter verlopen. In Nederland behoren mensen met een (licht) verstandelijke beperking die verdacht worden van een misdrijf tot de groep kwetsbare verdachten, waarvoor in het verhoor extra waarborgen zijn ingebouwd. Maar een vereiste is dan wel dat betrokkene herkend wordt als een persoon met een licht verstandelijke beperking, en dat blijkt niet mee te vallen, leert recent onderzoek.¹⁷

Het snel kunnen herkennen van (het functioneren op het niveau van) een licht verstandelijke beperking is dus nodig. In samenwerking met collega's

heb ik enkele jaren geleden een screeningsinstrument ontwikkeld om snel en met een grote mate van zekerheid het vermoeden van (het functioneren op het niveau van) een licht verstandelijke beperking te kunnen vaststellen bij jongeren en volwassenen van 14 jaar en ouder, de SCIL.¹⁸ Dit screeningsinstrument is zo geconstrueerd dat ook niet-professionals het kunnen afnemen als ze de handleiding volgen. In een gesprek met een betrokkene kan binnen 10 à 15 minuten een vermoeden van een licht verstandelijke beperking bevestigd of ontkracht worden. Ook voor het basisonderwijs is een screeningsinstrument ontwikkeld, de Screener Adaptief Functioneren (SAF).¹⁹ In het basisonderwijs stromen, in het kader van passend onderwijs, steeds vaker kinderen in met, of die functioneren op het niveau van een licht verstandelijke beperking. Dit is gewenst, maar dan moeten die kinderen wel herkend worden en moet erkend worden dat ze een passende aanpak nodig hebben, zowel op het niveau van het klasmanagement als op het niveau van de individuele ondersteuning. Naast de SCIL blijft er voor volwassenen behoefte aan een screeningsinstrument voor het in kaart brengen van de adaptieve vaardigheden. Er zijn twee instrumenten in ontwikkeling: de AVVB, waarbij mensen die de betrokkene goed kennen informatie geven over diens adaptieve vaardigheden²⁰, en de SCAF, waarbij de persoon zelf rapporteert over zijn of haar adaptieve vaardigheden.²¹ De SCIL wordt steeds meer ingezet in het sociale domein, maar bij een positieve uitslag weet lang niet iedereen wat dit voor het eigen handelen betekent. Op grond van een SCIL-positieve uitslag moet de onderlinge interactie qua tempo, taalgebruik, duur van de communicatie, et cetera, worden aangepast en kan diagnostisch vervolgonderzoek overwogen worden om nader te kijken naar de sterke en zwakke kanten van de betrokkene. Een gevaar van screenen is dat er té snel een classificerend of diagnostisch oordeel over de betrokkene wordt geveld dat deze langdurig 'blijft achtervolgen'. Blijf licht verstandelijke beperking dus zien als een werkhypothese en onderken dat het op een tijdelijk toestandsbeeld gebaseerd kan zijn!

Wat moet er veranderen?

De hoofdrolspelers in de films vertellen over hun ervaringen. Die zijn niet per se positief. Ze noemen naast het niet herkend worden als persoon met een beperking, problemen met de communicatie en het begrijpen van informatie, en met passende hulp en ondersteuning. In Amsterdam is dit probleem herkenbaar.²² Maar de gemeente Amsterdam maakt ook werk van een gerichte aanpak, getuige de campagne #Ik ben 6 van 6 en de vele projecten die op dit moment zijn opgepakt. Ik belicht een aantal initiatieven.

De SCIL wordt steeds vaker ingezet in het sociale domein in Amsterdam, zo blijkt uit een gebruikersanalyse. Daardoor wordt vroegtijdige herkenning mogelijk.

In een samenwerking tussen de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de GGD Amsterdam worden in 2019 medewerkers van de Ouder- en Kindteams en leerkrachten en intern begeleiders in het basisonderwijs getraind om leerlingen met, of die functioneren op het niveau van een licht verstandelijke beperking met behulp van de SAF te herkennen en te ondersteunen. Met behulp van een ander instrument, de Verkorte Adaptief Leervermogen Test (VALT), kan vervolgens verdiepend naar de sterke en zwakke kanten van deze leerlingen gekeken worden en kunnen concrete handreikingen geboden worden voor de leerkracht, de intern begeleider en de ouders. Hiermee wordt beoogd om leerlingen beter te kunnen laten functioneren in het basisonderwijs. Hierbij is intensieve samenwerking tussen leerkracht, kind en ouders onontbeerlijk.²³

Een andere ontwikkeling is het Amsterdams Taalakkoord. Op grond van de notie dat zo'n 150.000 inwoners laaggeletterd zijn – en onder hen zijn heel veel burgers met (of die functioneren op het niveau van) een licht verstandelijke beperking –, initieert de gemeente een beweging, gericht op bedrijven en uitvoerende organisaties uit de regio en op de gemeente Amsterdam zelf. Dat wordt op verschillende manieren gedaan: medewerkers die problemen hebben met het lezen, schrijven en spreken van de Nederlandse taal kunnen worden geschoold, maar er wordt ook gekeken of communicatie-uitingen binnen de bedrijven en organisaties van de ondertekenaars van het akkoord duidelijk en helder zijn.

Een ontwikkeling in het verlengde hiervan is de samenwerking tussen het Landelijk Kenniscentrum Licht Verstandelijke Beperking en de gemeente Amsterdam bij de taalmethode Taal voor allemaal. Taal voor allemaal is een initiatief van de Zuyd Hogeschool, zorgaanbieder Koraal en de UvA. Op grond van onderzoek is bekend dat er een mismatch is tussen de taalvaardigheden van burgers en het niveau van de taalboodschappen van overheidsinstanties. Een meerderheid van de burgers begrijpt een groot deel van taalboodschappen van de overheid niet; de teksten zijn grammaticaal en qua woordkeuze te moeilijk.²⁴ Voor de methode Taal voor allemaal zijn regels gemaakt voor (schriftelijke) communicatie met mensen met respectievelijk zeer lage of lage taalvaardigheden.²⁵ Dit betreft de laagste taalniveaus van laaggeletterdheid. Laaggeletterdheid begint met taalvaardigheid onder het eindniveau vmbo of niveau mbo-2/3 (ook wel onder het niveau B1 genoemd), maar er zijn ook mensen die veel minder vaardig zijn (lage taalvaardigheden op het niveau A2) of alleen rudimentair kunnen lezen en schrijven (zeer lage taalvaardigheden

op het niveau A1). De methode Taal voor allemaal kent drie uitgangspunten: 1) taalregels voor taalgebruikers op een bepaald niveau (of voor een gemengde groep op verschillende taalniveaus), 2) het toevoegen van afbeeldingen die de taalboodschap ondersteunen, en 3) samenwerking met en tests door burgers uit de beoogde doelgroep van het communicatieproduct. Er vindt nog wetenschappelijk onderzoek plaats naar hoe deze drie uitgangspunten te hanteren. In de gemeente Maastricht zijn in het kader van een door ZonMw gefinancierd onderzoek, ambtenaren door jongeren met een licht verstandelijke beperking erop gewezen hoe moeilijk hun brieven zijn, en heeft een aantal ambtenaren inspiratiebijeenkomsten bijgewoond waarbij de input van die jongeren is gebruikt. Een vervolgpriject wordt gepland.

In het Amsterdamse project rondom Taal voor allemaal wordt door tekstschrijvers van de gemeente samen met onderzoekers en trainers gewerkt met bestaande gemeentelijke teksten, die op grond van voornoemde uitgangspunten worden omgewerkt tot voor een beoogde doelgroep begrijpelijke communicatieproducten. In januari 2019 zijn de eerste gebruikerstesten afgerond. Hieruit wordt duidelijk dat er niet één keuze te maken valt. Zo blijkt dat 12- en 13-jarigen het geen probleem vinden om een gemeentelijke tekst over de aanvraag van een identiteitsbewijs aangeboden te krijgen in zeer eenvoudige taal; ze vinden dit zelfs prettig en duidelijk. Bij volwassenen ligt dit gevoeliger. Weliswaar heeft iedereen baat bij een vereenvoudigde, goed te begrijpen tekst, maar een deel van de beoogde doelgroep (en dat betreft een gemengde groep van mensen met en zonder laaggeletterdheid) vindt de aangeboden tekst té eenvoudig of de toon niet aansprekend genoeg. Een aantal mensen verandert overigens van mening als hun wordt uitgelegd waarom hiervoor gekozen is, namelijk om een tekst te maken die door zoveel mogelijk Amsterdamse burgers kan worden begrepen. Om mensen met zeer lage taalvaardigheden te kunnen bereiken met een algemeen communicatieproduct – een folder, brief of website die aan alle Amsterdamse burgers ter beschikking wordt gesteld, want de gemeente weet immers niet wie (zeer) laag taalvaardig is –, moet dit product aan een aantal vereisten voldoen, blijkt uit gesprekken met hen. Wil de tekst ook voor mensen met zeer lage taalvaardigheden te begrijpen zijn, dan moet de tekst zeer kort en to the point zijn. Daarbij eenvoudig van opbouw en inhoud, eventueel voorzien van ondersteunende afbeeldingen, en er moet een verwijzing in staan naar een echt persoon die hulp kan bieden (dus geen doorkiesnummer of doorklikwebsite of -robot). Niet alle communicatieproducten lenen zich hiervoor, en niet alle burgers willen alleen deze informatie. Daarom kan ook gekozen worden voor een gelaagdheid in de opbouw van het communicatieproduct op een aantal taalniveaus. De keuze voor het standaard

taalniveau is een beleidskeuze. In het voorjaar 2019 neemt de gemeente Amsterdam hierover een beslissing.

De in de gebruikerstest opgedane ervaringen leren ook dat er behoefte is aan een Amsterdamse bewustwordingscampagne hierover. Hoe duidelijk wil Amsterdam zich profileren als het gaat om inclusie van alle (lezende) burgers? Andere organisaties gaan daarin voor. Zo heeft verzekeraar Achmea in januari 2019 de TaalHeldenprijs uit handen van H.K.H. prinses Laurentien in ontvangst mogen nemen. Achmea heeft besloten al haar communicatie op het taalniveau A2 (in termen van Taal voor allemaal op het niveau van mensen met lage taalvaardigheden) te gaan vervaardigen. De afgelopen tien jaar heeft Achmea haar verzekeringsvoorwaarden, brieven aan klanten en teksten op websites vereenvoudigd naar eenvoudig Nederlands (taalniveau B1, het eindniveau vmbo). Maar men heeft geconstateerd dat dit te ingewikkeld is voor heel veel van haar klanten, namelijk mensen met (zeer) lage taalvaardigheden. A2 is het niveau van iemand die het inburgeringsexamen gedaan heeft. Hij of zij begrijpt korte eenvoudige teksten. Hij of zij is in staat om informatie te vinden in eenvoudige teksten zoals een advertentie of een menukaart.

Continuering en intensivering van onderzoek in Amsterdam door de UvA

Een passende ondersteuning start met het herkennen van iemand als een persoon met, of die functioneert op het niveau van een licht verstandelijke beperking. De instrumenten die daartoe ontwikkeld zijn in het basisonderwijs (de SAF en de VALT) zijn nog niet integraal in het onderwijs ingevoerd, en deze invoering zal begeleid moeten worden door wetenschappelijk (effect)onderzoek, teneinde de effectiviteit vast te stellen en te garanderen.

Voor het herkennen van jongeren vanaf 14 jaar en voor volwassenen zijn de SCIL en binnenkort de SCAF beschikbaar. Het is belangrijk dat deze instrumenten gebruikt gaan worden door alle Amsterdamse professionals die met mensen werken bij wie de kans bestaat dat zij een onontdekte licht verstandelijke beperking hebben of op dat niveau functioneren. Bij een positieve screeningscore zouden professionals, op grond van een professionele werkhypothese dat deze persoon baat heeft bij ondersteuning op het niveau van een licht verstandelijke beperking, hun werkwijzen en communicatie moeten aanpassen. De praktijk laat zien dat dit niet makkelijk is. Gerichte training en wetenschappelijk onderzoek kunnen een effectieve invoering ondersteunen en het effect daarvan meten.

In het kader van het Amsterdams Taalakkoord is afgesproken dat alle schriftelijke communicatie van alle ondertekenaars zodanig wordt aangepast dat deze door zoveel mogelijk burgers begrepen wordt. In het project Taal voor allemaal zijn hiermee door onderzoekers van de UvA in samenwerking met de gemeente Amsterdam reeds ervaringen opgedaan. Maar er zijn nog tal van kwesties die vragen om meer wetenschappelijk onderzoek, zoals het effectief gebruik van beeldmateriaal, de exacte uitvoering van taalproducten en de appreciatie van algemeen toegankelijke taalproducten door alle burgers.

Martha Nussbaum²⁶ spreekt in haar boek *Grensgebieden van het recht* over een *human capabilities*-benadering, waarbij mensen in een beschaafde samenleving specifieke rechten hebben. Nederland laat het op ten minste één belangrijk punt in deze benadering afweten, namelijk voor wat betreft het kunnen vormgeven van de gewenste eigen omgeving door mensen met een (licht) verstandelijke beperking. Terwijl dit ook een verplichting is in het kader van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, dat in Nederland in 2016 van kracht geworden is.²⁷ In het Nederland van nu staat vooral de bijdrage van een individu aan het bruto nationaal product centraal.²⁸ Veel overheidsinspanningen zijn erop gericht om mensen aan het werk te krijgen. Maar mensen met een licht verstandelijke beperking leveren maar een beperkte arbeidsprestatie. Opeenvolgende ministers en staatssecretarissen spreken dan ook over hen in termen van arbeidsgehandicapten of van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, terwijl hun goed geoutilleerde arbeidsplekken zijn afgebouwd omdat 'de markt' hen wel zou integreren, zo was de verwachting.²⁹ Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn juist goed in het uitoefenen van functies die wegbezuinigd of op grond van rationalisatie geautomatiseerd zijn. Realiteit is dat veel jonge mensen werkloos zijn of zijn aangewezen op functies waarbij ze geen pensioenrechten opbouwen.³⁰ Werkloosheid en het hebben van niet-passend werk kan armoede en ziekte in de hand werken en werkt ook negatief door op de levensverwachting van mensen met een licht verstandelijke beperking.³¹ Passend werk is belangrijk als een bron van inkomsten maar ook van gezondheid, waardering en van een goed sociaal netwerk. Op basis van wetenschappelijk onderzoek en met creativiteit en politieke wil, zijn hier in Amsterdam oplossingen voor te vinden.

In termen van de *capabilities*-benadering verdienen mensen met een licht verstandelijke beperking erkenning en bestaanszekerheid, communicatie op maat en een gewaardeerde plek in de samenleving, waarbij de nadruk ligt op hun mogelijkheden en op hun bijdrage aan het netto sociaal kapitaal, zodat ze met recht 6 van 6 kunnen zijn.

Noten

1. <https://vimeo.com/247106731> en <https://vimeo.com/247110253>
2. Moonen (2017).
3. Moonen (2017).
4. Nieuwenhuis et al. (2017).
5. Grossman (1973).
6. Greenspan (2017).
7. Nijman et al. (2017).
8. American Psychiatric Association (2013).
9. NRC (2015).
10. WRR (2017).
11. Meppelder (2014).
12. Moonen et al. (2011).
13. Braamhaar (2017).
14. Trok (2017).
15. Moonen (2014).
16. Spivak & Thomas (2012).
17. Geijsen et al. (2018).
18. Nijman et al., 2017).
19. Moonen et al. (2018).
20. Kruisdijk et al. (2019).
21. Moonen (2019).
22. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018).
23. Moonen & Bexkens (2017).
24. Buisman & Houtkoop (2014).
25. Moonen (2019a; 2019b).
26. Nussbaum (2006).
27. VN (2006).
28. Moonen (2015).
29. WRR (2017).
30. Inspectie SZW (2017).
31. Schuurman et al. (2013).

Literatuur

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington, Virginia: American Psychiatric Publishing.

Braamhaar, H. (2017). *Communicatie met en gedrag van begeleiders in de maatschappelijke opvang met cliënten waarbij sprake is van (of die functioneren op niveau van) licht verstandelijke beperkingen*. Universiteit van Amsterdam; Master thesis.

- Buisman, M. & Houtkoop, W. (2014). *Laaggeletterdheid in kaart*. Den Haag: ECBO en Stichting Lezen en Schrijven.
- Geijssen, K., de Ruiter, C. & Kop, N. (2018). Identifying psychological vulnerabilities: Studies on police suspects' mental health issues and police officers' views. *Cogent Psychology*, 5, 1462133.
- Greenspan, S. (2017). Borderline intellectual functioning: an update. *Current Opinion In Psychiatry*, 30(2), 113-122.
- Grossman, H.J. (red.) (1973). *A manual on terminology and classification in mental retardation (Rev. ed.)*. Washington, DC: American Association on Mental Deficiency.
- Inspectie SZW (2017). *Bijdrage Werk en inkomen aan integrale ondersteuning van jongeren uit de jeugdhulp die 18 worden*. Den Haag.
- Kruisdijk, S., Jonker, F., Goedhard, L. & Nijman, H. (2019). Ontwikkeling en onderzoek van de Adaptieve Vragenlijst Verstandelijke Beperking. *De Psycholoog*, 1, 35-42.
- Meppeelder, M. (2014). *Formal and informal support of parents with mild intellectual disabilities or borderline intellectual functioning: the strength of connections*. Amsterdam: Academisch proefschrift VU.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Hebben mensen met een licht verstandelijke beperking makkelijk toegang tot het sociaal domein van de gemeente Amsterdam?* Den Haag.
- Moonen, X. (2014). Visie op ondersteuning. In: J. de Bruijn, W. Buntinx & B. Twint (red.) *Verstandelijke beperking: definitie en context.*, pp. 113-128. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Moonen, X. (2019a). *De regel voor Taal voor allemaal*. Sittard; Zuyd Hogeschool en Koraal.
- Moonen, X. (2019b). *De regels voor Taal voor allemaal +*. Sittard; Zuyd Hogeschool, Koraal en Meten en Weten.
- Moonen, X. (2019). *Onderzoeksprotocol onderzoek naar adaptieve vaardigheden van mensen met en zonder (licht) verstandelijke beperkingen: het SCAF onderzoek (screener adaptief functioneren)*. Amsterdam; Universiteit van Amsterdam.
- Moonen, X.M.H. (2015). *Is inclusie van mensen met een verstandelijke beperking vanzelfsprekend?* Heerlen; Zuyd Onderzoek: lectorale rede.
- Moonen, X.M.H. (2017). (H)erkennen en waarderen. Over het (h)erkennen van de noden, mensen met licht verstandelijke beperkingen en het bieden van passende ondersteuning. *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen*, 43(2), 163-176.
- Moonen, X. & Bexkens, A. (2017). (H)erkennen van leerlingen met een LVB in de klas. In: D. Graas, A. Bexkens & M. Huizinga (red.) (2017). *Kinderen met een licht verstandelijke beperking in het passend onderwijs*. Amsterdam: uitgeverij Garant.

- Moonen, X., Boeschoten, J., Wissink, I. & Zweers, K. (2018). *LVB. Je kunt er wat mee! Praktische handreiking voor het werken met kinderen met licht verstandelijke beperkingen in het basisonderwijs. Tips voor het werken in de klas en thuis*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVB.
- Moonen, X., Buntinx, W. & Didden, R. (2011). IQ of ondersteuningsbehoefte bij bezuinigingen AWBZ? *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen*, 37(1), 49-51.
- Nieuwenhuis, J.G., Noorthoorn, E.O., Nijman, H.L.I., Naarding, P. & Mulder, C.L. (2017). A Blind Spot? Screening for Mild Intellectual Disability and Borderline Intellectual Functioning in Admitted Psychiatric Patients: Prevalence and Associations with Coercive Measures. *PLoS ONE*, 11, 2 februari.
- Nijman, H., Didden, R. & Hesper, B. (2017). *Handreiking risicomanagement LVB. Expertisecentrum Forensische Psychiatrie*. Utrecht.
- Nijman, H., Kaal, H., van Scheppingen, L. & Moonen, X. (2017). The development and testing of a Screener for intelligence and learning disabilities (SCIL). *Journal of Intellectual Disabilities Research*. DOI: 10.1111/jar.12310
- NRC, 28 september 2015: 'Gemeenten overschatten licht verstandelijk beperkten'.
- Nussbaum, M. (2006). *Grensgebieden van het recht*. Amsterdam: Ambo.
- Schuurman, M., Kröber, H. & Verdonschot, M. (2013). *Armoede bij mensen met beperkingen*. Nieuwegein: Kallope Consult, Vilans en Inclusie.nu.
- Spivak, B.L. & Thomas, S.D.M. (2012). Police contact with people with an intellectual disability: the Independent Third Person perspective. *Journal of Intellectual Disability Research*. 57, 635-646. doi: 10.1111/j.1365-2788.2012.01571
- Trok, A. (2017). *Onderzoek naar het intellectueel functioneren van mannen in de maatschappelijke opvang en bij beschermd wonen van het Leger des Heils*. Universiteit van Amsterdam; Master thesis.
- VN (2006). *Verdrag inzake de Rechten van Personen met een Handicap* (2006). New York.
- WRR (2017). *Weten is nog geen doen*. Den Haag.